

PUTOAVILLE NUORILLE RATKAISUJA KOHTI TYÖELÄMÄÄ

Syrjäytymistä koskevassa keskustelussa syrjäytymisellä on yleensä tarkoitettu huono-osaisuuden kasautumista yksilön elämäkultassa. Näitä huono-osaisuuden merkkejä voivat olla epävakaa työura, matalasta koulutustasosta johtuva huono osaamistaso, pienituloisuus, huonot asuinolot, huono terveys, elämänhallinnan vaikeudet tai heikko yhteiskunnallinen osallisuus (ks. esim. Notkola ym. 2013; Kestilä, Heino & Solantaus 2011). Syrjäytymisvaarassa olevalla tarkoitetaan henkilöä, jolla on monia samanaikaisia ongelmia, kuten haasteita koulu- tai työelämässä, ongelmallista päihteiden käyttöä ja epäsosiaalista käyttäytymistä. Kyseessä on usein moniongelmainen nuori, jonka auttaminen on haasteellista ja jonka hoitoon sitoutuminen on heikkoa. Nuorten mielenterveys- ja päihdeongelmilla on nähtävissä vahva yhteys työllistymisen ongelmiin, työkyvyttömyyteen ja kasvaaneseen syrjäytymisriskiin. Vaikka ongelmien varhainen tunnistaminen on parantunut, edelleen on puutteita nuorten matalan kynnyksen palveluissa ja kuntoutuksessa. Tilastotietojen mukaan nuorten humalajuominen on vähentynyt viime vuosina, mutta laittomia huumeita ainakin kerran kokeilleiden määrä on kasvanut kuten myös 15–24-vuotiaiden alkoholi- ja huumekuolleisuus (Notkola ym. 2013).

Sosiaali- ja terveystieteiden nuorten sosiaalista kuntoutusta koskevassa selvityksessä suositellaan, että nuorten kuntoutukseen ohjautumiseen kiinnitetään erityistä huomiota. Selvityksessä ehdotetaan kehitettäväksi vakiintuneiden kuntoutusmallien rinnalle uusia Kelan kuntoutusmalleja ja suositellaan keskit-

tymistä sellaisiin käytäntöihin ja toimintamalleihin, joiden toimivuudesta on arviointinäyttöä. Selvityksen mukaan näistä keskeinen on työpajatoiminta, joka mahdollistaa vaikuttaviksi havaittujen toimintamallien, kuten tuetun työllistymisen ja työvalmentajapalvelujen, toteuttamisen, oppilaitosyhteistyönä tehtävän opinnollistamisen, tuetun oppisopimuskoulutuksen sekä muun yritysten kanssa tehtävän yhteistyön. (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014.)

Kuntoutuksen nelijako lääkinälliseen, kasvatukselliseen, ammatilliseen ja sosiaaliseen kuntoutukseen on käytännön asiakastyön näkökulmasta monin tavoin keinotekoinen. Usein kuntoutusprosesseissa on elementtejä kaikista näistä osa-alueista. Nuorten sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen yhteyden pitäisi olla joustava. Koulutukseen ja työelämään valmentaviin palveluihin vievät väylät halutaan avoimiksi, jotta nuoret saavat oikea-aikaista tukea koulutukseen ja työelämään pääsemiseksi. Monet nuoret tarvitsevat rinnakkain ja samanaikaisesti erilaisia kuntoutuspalveluja, sosiaali- ja terveyspalveluja sekä palvelujen välistä sujuvaa verkostoyhteistyötä. Selvityksen mukaan nuorten palveluihin tarvitaan yhteistyömalleja, joihin sisältyy esimerkiksi työ- ja toimintakyvyn kartoituksia, mielenterveys- ja päihdepalveluja, muita terveydenhuollon palveluja, terapiaa sekä lääkinällisen ja ammatillisen kuntoutuksen palveluja. Kuntoutuspalveluihin ohjaaminen korostuu sellaisten nuorten kohdalla, joiden elämäntilanne on vaikea ja joiden tavoittaminen ja aktivoiminen edellyttävät eri

toimijoiden välistä paikallista yhteistyötä sekä monipuolista sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen keinojen hyödyntämistä. (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014.)

Päihteet pudottavat

Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus pääosin rahoitti ja Peruspalvelukuntayhtymä Kallion sosiaalitoimi, TE-toimisto ja Sytyke-Centre yhteisesti toteuttivat Pajastartti-valmennushankkeen vuosina 2011–2014. Hankkeessa huomattiin jo alkuvaiheessa nuorilla merkittäviä elämänhallinnan sekä työ- ja toimintakyvyn ongelmia. Ongelmat näyttäytyivät työpajalla muun muassa nuorten runsaina luvattomina poissaoloina, joiden syynä oli usein päihteidenkäyttö. Pajastartti-valmennukseen osallistui 64 nuorta, joista 29:lle eli lähes puolelle runsas päihteidenkäyttö aiheutti valmennuksen aikana haittoja tai ongelmia. Samansuuntaisia havaintoja oli tehty monien nuorten osalta myös Sytyke-Centren nuorten työpajalla. Pajastartti-valmennuksen osallistujat olivat alle 29-vuotiaita toimeentulotuen saajia, joilla oli TE-toimiston ja sosiaalitoimen yhteisasiakkuus.

Havaintojen pohjalta käynnistettiin suunnittelu, jonka tavoitteena oli nuorten työ- ja toimintakyvyn tarkempi selvittäminen sekä paikallisen hoito- ja kuntoutusverkoston uusin yhteistyömallien kehittäminen. Lähtökohdiana oli näkemys siitä, että työpajatoiminta mahdollistaa erityisesti heikossa työmarkkina-asemassa olevien, tukea ja ohjausta tarvitsevien nuorten kuntoutuksen kehittämisen. Työpajojen toiminta tapahtuu nuorisotyön viitekehityksessä, mutta asiakkaissa on paljon nuoria, jotka tarvitsevat myös kuntoutuspalveluja päästäkseen elämässään eteenpäin.

PURA – toiminnasta työkyky -kehittämishanke käynnistettiin vuoden 2014 alussa ja ensimmäinen nuorten kuntoutujaryhmä aloitti syyskuussa 2014. PURA on kehittämis- ja tutkimushanke, jossa kehitetään toimintalähtöistä työkyvyn arviointia sekä kytetään 12 askeleen avomuotoinen päihdekuntoutus osaksi työkykyvalmennusta. Tavoitteena on edistää syrjäytymisvaarassa olevien nuorten

kuntoutumista, työelämävalmiuksien parantamista ja työelämään sijoittumista kehittämällä nuorten työpajaympäristöön soveltuvaa toiminnallista työkyvyn arviointia ja työkykyvalmennusta, joka voidaan toteuttaa limityneenä päihdekuntoutukseen.

Kuntoutuksen kohderyhmä

PURA-kuntoutuksen ensisijaisena kohderyhmänä ovat alle 29-vuotiaat nuoret, joilla psykososiaaliset tai mielenterveyden ongelmat vaikeuttavat työelämään, opiskeluun tai hoitoon kiinnittymistä. Hakijan kotikunta voi olla PPKY Kallion alueella (Ylivieska, Alavieska, Sievi tai Nivala) tai jokin muu lähialueen kunta. Kuntoutukseen hakeudutaan esivalinnan kautta. Siihen sisältyy lääkärin B-lausunto, jossa suositellaan PURA-kuntoutusta, hakijan ennakkohaastattelu työpajalla sekä työpajan, sosiaalitoimen, terapiakeskuksen ja Kelan edustajista muodostetun kuntoutustyöryhmän laatima suositus kuntoutuksesta. Kuntoutukseen hakeutuvalla nuorella ei tarvitse olla psykiatrissa diagnoosia vaan valinnassa painotetaan hakijan kokonaistilannetta. Hakijalla voi olla päihteiden haitallista käyttöä tai päihderiippuvuus. Ensisijaisesti kuntoutuksen on suunniteltu tavoittavan ja tukevan sellaisia nuoria, joilla päihteidenkäyttö ei ole päivittäistä mutta on runsasta esimerkiksi viikonloppuisin ja joilla päihderiippuvuuden vaara on ilmeinen. Päihteiden käytöllä ei ole merkitystä, mutta tilanne ei saa olla kaoottinen. Nuoren voidaan siis olettaa pystyvän tulemaan sovittuihin tapaamisiin tai työpajalle. Esivalinnassa kiinnitetään huomiota kuntoutuksen oikea-aikaisuuteen päihteidenkäytön osalta. Esimerkiksi suonensisäisten huumeidenkäyttäjän kuntoutuspolku voi edetä laitoksessa tapahtuvan huumevieroituksen ja nuorten työpajajakson kautta PURA-kuntoutukseen. Korvaushoidossa olevien huumeidenkäyttäjien osallistuminen kuntoutukseen harkitaan tapauskohtaisesti. PURA-kuntoutukseen osallistuvalta edellytetään halua oman elämäntilanteen muutokseen, vähintään tyydyttäviä oppimisen edellytyksiä ja sosiaalisia taitoja pienessä ryhmässä toimimi-

seen sekä PURA-kuntoutusta edeltävää työpajajaksoa. Edeltävän pajajakson tavoitteena on nuoren sitouttaminen kuntoutukseen sekä nuoren osallistuminen 12 askeleen päihdekuntoutusta koskeviin infotilaisuuksiin.

Arviointia, päihdekuntoutusta ja työkykyvalmennusta

Ensimmäinen PURA-kuntoutujaryhmä käynnistyi syyskuussa 2014. Kehittämishankkeen aikana eli toukokuuhun 2017 mennessä ryhmiä aloittaa viisi, kussakin kahdeksan nuorta. Kuntoutus käynnistetään ryhmämuotoisena avokuntoutuksena, mutta kuntoutuksen edessä yksilöohjaus korostuu. Kuntoutus aloitetaan neljän viikon pituisella toiminnallisella työkyvyn arvioinnin jaksolla Sytyke-Centressä Ylivieskassa. Työryhmänä toimivat lääkäri, psykologi, kuntoutusohjaaja ja työelämäasiantuntija. Myös työkykyvalmentaja ja työpisteohjaaja osallistuvat arviointijaksolla kuntoutujan ohjaamiseen. Kuntoutusohjaaja tai työelämäasiantuntija toimii nuoren omaohjaajana koko kuntoutusprosessin ajan.

Arviointijakson kahdella ensimmäisellä viikolla tehdään alkukartoitusta haastattelujen, mittausten ja testien avulla. Omaohjaaja ja työkykyvalmentaja haastattelevat nuorta elämänjanaan kuvion avulla ja omaohjaajan tapaamiset jatkuvat sen jälkeen vähintään viikoittain. Kuntoutuja laatii omaohjaajansa kanssa arviointijaksolle GAS-tavoitteen. Psykologi tekee nuorelle seuraavat testit: keskittymis- ja tarkkaavaisuustesti (P1/OK), kirjallisten ohjeiden seuraamiskykyä mittaava testi (V3), PK5-persoonallisuuskysely ja SCID-II-persoonallisuuskysely. Lääkäri perehtyy nuoren aiempiin terveystietoihin ja haastattelee kuntoutujan. Alkukartoitukseen sisältyvät seuraavat mittaukset, jotka toistetaan työkykyvalmennuksen päättyessä:

- WHOQOL-BREF -elämänlaatumittari
- BDI-depressiokysely 21-osainen
- BAI-ahdistuneisuuskysely
- Audit-alkoholinkäytön riskit -kysely
- DUDIT-huumeidenkäyttökysely
- SOC-elämänhallintamittari

Arviointijakso sisältää myös työharjoittelutehtäviin perehtymistä ja työharjoittelun käynnistämisen sekä ryhmätoimintaa ja -keskusteluja. Työharjoittelu aloitetaan Sytyke-Centrellä palvelu-, puu-, metalli- tai kokoonpano-osastoilla. Jakson aikana selvitetään nuoren elämänhallinta-, päihde- ja terveysongelmien näyttäytymistä työ- ja toimintakyvyssä sekä arvioidaan hänen tarvettaan ja edellytyksiään osallistua työkykyvalmennukseen ja päihdekuntoutukseen. Tässä vaiheessa nuori voi jatkaa PURA-kuntoutukseen kuuluviin työkykyvalmennukseen ja avomuotoiseen 12 askeleen päihdekuntoutukseen tai tarvittaessa hänet ohjataan muihin hoito- tai kuntoutuspalveluihin, esimerkiksi laitoshuoltoon päihdekuntoutukseen. Kyseeseen voi tulla myös työkykyvalmennus yhdistettynä muuhun avomuotoiseen päihdehoitoon tai -kuntoutukseen, jos kuntoutuja ei sovellu 12 askeleen päihdekuntoutukseen.

Työkykyvalmennus ja avomuotoinen 12 askeleen päihdekuntoutus aloitetaan välittömästi arviointijakson jälkeen. Ne etenevät rinnakkain niin, että ensimmäiset neljä viikkoa nuori osallistuu kolmena päivänä viikossa ryhmämuotoiseen 12 askeleen päihdekuntoutukseen Sytyke-Centrellä ja kahtena päivänä työkykyvalmennukseen. Seuraavat neljä viikkoa päihdekuntoutusta on maanantaisin ja perjantaisin ja työkykyvalmennusta tiistaista torstaihin. Päihdekuntoutuksen päämääränä on päihdeettömyys, elämänlaadun paraneminen ja edellytysten luominen nuoren muulle kuntoutukselle. Päihdekuntoutuksessa pyritään opettamaan nuorelle uudenlaisia kognitiivisia ongelmanratkaisutapoja ja jaetaan henkisiä työkaluja tukemaan iän- ja kehitystason mukaista kasvua. Nuoren luvalla myös hänen läheisilleen annetaan tietoa päihderiippuvuudesta ja järjestetään läheispäivä, jossa keskitytään nuoren päihdekäytön vaikutuksiin perheessä ja muissa läheisissä. Päihdekuntoutus jatkuu kahdeksan viikon perusjakson jälkeen viikoittaisena vertaisryhmätoimintana.

Työkykyvalmennuksessa ohjattu työharjoittelu on pääosassa, ja tiivis omaohjaajan yksilöllinen ohjaus jatkuu edelleen. Tarvittaes-

sa järjestetään verkostotapaamisia ja neuvotteluja nuorta tukevien muiden tahojen tai läheisten kanssa. Osallistujien tarpeista lähtevä ryhmätoiminta on myös osa työkykyvalmennusta. Nuori laatii valmennusjaksolle GAS-tavoitteet, joita arvioidaan jakson aikana ja sen päättyessä. Jakson loppupuolella kysymyksen voi tulla myös ulkopuolinen työharjoittelupaikka. Työkykyvalmennuksen päätösvaiheessa työryhmään voi kuulua myös työpaikaluotsi, joka seuraa ja tukee kuntoutuksen aikana syntyneen ammatillisen suunnitelman etenemistä vielä kuntoutuksen päätyttyäkin.

Kehittämistä yhteistyössä

Kela rahoittaa kehittämistyötä, arviointitutkimusta ja PURA-kuntoutusta toiminnallisen työkyvyn arviointijakson ja työkykyvalmennuksen osalta. Hengitysliitto ry:n Sytyke-Centre toimii kehittämishankkeen hallinnoijana sekä arviointijaksojen ja työkykyvalmennuksen palveluntuottajana. PPKY Kallio kustantaa avomuotoisen 12 askeleen päihdekuntoutuksen alueensa nuorille. Muualta päihdekuntoutukseen tuleva nuori tarvitsee kotikuntansa maksusitoumuksen. Avominnepäihdekliniikka tuottaa 12 askeleen päihdekuntoutuksen. Kuntoutussäätiö vastaa hankkeeseen liittyvästä arviointitutkimuksesta. Erikoistutkija Minna Mattila-Aallon tekemän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millä laiset elementit edistävät kohderyhmän nuorten edellytyksiä osallistua kuntoutukseen ja saavuttaa sille asetettuja tavoitteita. Tavoitteita ovat syrjäytymisvaarassa olevien nuorten kuntoutuminen, työelämävalmiuksien parantuminen ja työelämään sijoittuminen.

**Heli Alakangas, TtM, sairaanhoitaja (AMK),
kehittämispäällikkö, Sytyke-Centre/Hengitysliitto Ry**

**Annikki Sipilä, YTK, kuntoutuksen PD, johtaja,
Sytyke-Centre/Hengitysliitto Ry**

Lähteet

- Kestilä L, Heino T, Solantaus T (2011) Nuorten syrjäytyminen – epäsuotuisia polkuja aikuisuuteen. Haaste 1/2011.
- Notkola V, Pitkänen S, Tuusa M, Ala-Kauhaluoma M, Harkko J, Korkeamäki J, Lehikoinen T, Lehtoranta P, Puumalainen J (Kuntoutussäätiö) Ehrling L, Hämmäläinen J, Kankaanpää E, Rimpelä M, Vornanen R (konsortioikumppanit) (2013) Nuorten syrjäytyminen. Tietoa, toimintaa, tuloksia. Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2013. Helsinki: Eduskunta.
- Tuusa M, Ala-Kauhaluoma M (2014) Selvitys nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:42. Helsinki.